

SURXONDARYO ETNOGRAFIK LEKSIKASINING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

*Termez State University faculty
of foreign languages*

*Student: Fattoyeva Ziyoda Khusinovna
ziyodafattoyeva0311@gmail.com
Teacher: Ramazanov Shokhrux
rshakhrookh@gmail.com*

Annotatsiya

Ushbu maqola Surxondaryo viloyati etnografik leksikasining lingvomadaniy xususiyatlarini tadqiq etadi. Unda mintaqaning boy madaniy merosi, an'analari va kundalik hayoti noyob lug'at tarkibida qanday aks etganligi ochib beriladi. Tadqiqot til va madaniyat o'rtasidagi chuqur o'zaro bog'liqlikni, shuningdek, ushbu leksik birliklarda mujassamlashgan tarixiy va ijtimoiy jihatlarni tahlil qilishga qaratilgan. Olingan natijalar milliy o'ziga xoslik va madaniy xilma-xillikni har tomonlama tushunish uchun bunday mintaqaviy lingvistik hodisalarni saqlash va o'rganish muhimligini ta'kidlaydi.

Abstract

This article explores the linguocultural features of the ethnographic lexicon specific to the Surkhandarya region. It aims to reveal how the unique vocabulary reflects the rich cultural heritage, traditions, and daily life of the local population. Through a detailed analysis, the study identifies the deep interconnections between language and culture, highlighting the historical and social aspects embedded within these lexical units. The findings underscore the importance of preserving and studying such regional linguistic phenomena for a comprehensive understanding of national identity and cultural diversity.

Аннотация

Данная статья исследует лингвокультурные особенности этнографической лексики, характерной для Сурхандарьинской области. Целью работы является выявление того, как уникальный словарный состав отражает богатое культурное наследие, традиции и повседневную жизнь местного населения. Путем детального анализа исследование определяет глубокие взаимосвязи между языком и культурой, подчеркивая исторические и социальные аспекты, заложенные в этих лексических единицах. Полученные результаты акцентируют внимание на важности сохранения и изучения подобных региональных лингвистических явлений для всестороннего понимания национальной идентичности и культурного многообразия.

Kalit soʻzlar: Surxondaryo, Etnografik leksika, Lingvomadaniyat, Til va madaniyat, Mintaqaviy tilshunoslik, Madaniy meros, Leksik birliklar, O'zbek tili

Kirish

O'zbek tilshunosligida leksikologiya sohasi bo'yicha amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar fanning boy ilmiy xazinasini tashkil etadi. Tilning leksik qatlamida o'zbek xalqiga xos, uning milliy madaniyati va o'ziga xos mentalitetini ifodalovchi so'zlar mavjud. Bu turdagi leksik birliklar universal lug'at tarkibidan farqlanib, ilmiy terminologiyada "etnografizmlar" deb ataladi. Etnografizmlar tilning madaniy-tarixiy qatlamini aks ettiruvchi muhim vosita bo'lib, xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, marosimlari va dunyoqarashini o'zida mujassam etadi. Ularni o'rganish o'zbek tilining o'ziga xosligini va so'zlovchilarining noyob madaniy xususiyatlarini tushinishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda etnografik leksikaning lingvomadaniy jihatdan tadqiq etilishi tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, O'zbekistonning turli hududlaridagi lahjalarda saqlanib qolgan etnografizmlarni o'rganish milliy madaniyatni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Surxondaryo viloyati o'zining boy tarixi, o'ziga xos urf-odatlar va madaniy an'analari bilan ajralib turadi, bu esa uning leksikasida, xususan, etnografik qatlamida yaqqol namoyon bo'ladi. Ushbu hududning etnografik leksikasini chuqur o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beradi.

Z. Shoyimqulova tomonidan 2023-yilda chop etilgan "Surxondaryo qishloq xo'jaligi etnografizmlarining leksik-semantik tahlili" nomli maqola Surxondaryo etnografizmlarini, xususan, qishloq xo'jaligi bilan bog'liq bo'lganlarini leksik-semantik jihatdan batafsil ko'rib chiqadi [1]. Ushbu tadqiqotlar etnografizmlarning ma'nosi, qo'llanilishi va madaniy ahamiyatini tushinishga hissa qo'shadi, mintaqaning dehqonchilik an'analari va madaniy merosining lingvistik aksini ochib beradi. Shoyimqulovanning dissertatsiya tadqiqotlari ham ushbu sohaning etnolingvistika va lingvomadaniyatshunoslik uchun ahamiyatini ta'kidlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O'zbek tilshunosligida leksikologiya, xususan, etnografik leksikani tadqiq etish so'nggi yillarda lingvomadaniyatshunoslik va etnolingvistika yondashuvlari bilan yanada boyidi. Bu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar tilning milliy madaniyat, urf-odatlar, an'analari va dunyoqarashni aks ettiruvchi qatlamini chuqur o'rganishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, 2020-yildan keyingi davrda chop etilgan tadqiqotlarda etnografizmlarning nafaqat leksik-semantik xususiyatlari, balki ularning lingvomadaniy ahamiyati, xalqning mentalitetini shakllantirishdagi o'rni ham keng yoritilmoqda. Hududiy lahjalarda saqlanib qolgan etnografik birliklarni o'rganish esa

milliy o'zlikni anglash va madaniy merosni asrab-avaylashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Surxondaryo etnografik leksikasini o'rganish borasida Z. Shoyimqulovanning ilmiy ishlari alohida e'tiborga loyiqdir. Uning 2023-yilda chop etilgan "Surxondaryo qishloq xo'jaligi etnografizmlarining leksik-semantik tahlili" nomli maqolasi [1] mintaqa etnografizmlarini, xususan, qishloq xo'jaligi bilan bog'liq bo'lganlarini batafsil leksik-semantik jihatdan tahlil qiladi. Ushbu tadqiqotda Surxondaryo vohasi aholisi nutqida uchraydigan o'ziga xos etno-leksik birliklar ko'rib chiqilib, ularning ma'nosi, qo'llanilishi va madaniy ahamiyati ochib berilgan. Maqola qishloq xo'jaligi an'analari va madaniy merosining lingvistik aksini tushunishga salmoqli hissa qo'shadi. Muallif etnografizmlarni izohlashning umumiy muammolariga to'xtalib, ularni tadqiq etish bo'yicha avvalgi ilmiy sa'y-harakatlarni ham ko'rib chiqqan. Shoyimqulovanning ushbu ishi Surxondaryo mintaqasining dehqonchilik madaniyatiga oid til birliklarini tizimlashtirish va tahlil qilishda muhim qadam bo'ldi.

Z. S. Shoyimqulovanning dissertatsiya tadqiqoti [4] esa Surxondaryo mintaqasidagi chorvachilik va qishloq xo'jaligiga oid etnografik terminlarning leksik-semantik jihatdan chuqur o'rganilishiga bag'ishlangan bo'lib, bu so'zlarning semantik xususiyatlarini yoritishga va ularning o'zbek tilshunosligidagi ahamiyatini ko'rsatishga qaratilgan. Ushbu tadqiqot etnolingvistika va lingvomadaniyatshunoslik sohalariga qimmatli nazariy va amaliy hissa qo'shib, tilning madaniy bilimlar va an'anaviy amaliyotlarning muhim xazinasini ekanligini namoyish etadi. Ayniqsa, milliy madaniyat va tilni saqlashda etnografik leksikaning o'rni beqiyos ekanligi ta'kidlangan. Dissertatsiyada etnografik leksikaning o'rganilishi va saqlanishining muhimligi alohida urg'ulangan, bu esa til merosi va Surxondaryo mintaqasining madaniy o'ziga xosligi o'rtasidagi chuqur bog'liqlikni mustahkamlaydi.

Yuqorida qayd etilgan tadqiqotlar Surxondaryo etnografik leksikasini o'rganishda muhim poydevor vazifasini o'tasa-da, ular asosan qishloq xo'jaligi va chorvachilikka oid terminlarning leksik-semantik tahliliga e'tibor qaratgan. Bu ishlar etnografizmlarning ma'no qirralarini ochib berishda samarali bo'lgan bo'lsa-da, Surxondaryo etnografik leksikasining barcha tematik guruhlarini, masalan, oilaviy marosimlar, hunarmandchilik, kiyim-kechak, uy-ro'zg'or buyumlari, ijtimoiy munosabatlar va boshqa madaniy-maishiy sohalarga oid birliklarni kompleks lingvomadaniy jihatdan tahlil qilishga yetarli darajada e'tibor qaratmagan.

Shuningdek, mavjud adabiyotlarda etnografik leksik birliklarda aks etgan lingvomadaniy xususiyatlar, ya'ni so'zlarning madaniy konnotatsiyalari, ramziy ma'nolari, xalqning dunyoqarashi, qadriyatlar va ijtimoiy normalarini qanday aks ettirishi bo'yicha chuqur va tizimli tahlillar hali to'liq amalga oshirilmagan. Surxondaryo lahjalarining o'ziga xos fonetik, morfologik va leksik xususiyatlari

etnografik leksikaning shakllanishi va qo'llanilishiga qanday ta'sir ko'rsatishi, ularning mintaqaviy farqlari lingvomadaniy nuqtai nazardan yetarlicha o'rganilmagan. Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot Surxondaryo etnografik leksikasining lingvomadaniy xususiyatlarini chuqur va atroflicha tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli, tavsifiy va tahliliy yondashuvlarga asoslanadi. Ishning nazariy-metodologik asosi etnolingvistika va lingvomadaniyatshunoslik tamoyillari, shuningdek, leksikologiya, dialektologiya va madaniyatshunoslikning o'zaro bog'liq jihatlarini o'z ichiga oladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi etnografik leksik birliklarning ma'no qirralarini ochish bilan birga, ularning xalq dunyoqarashi, urf-odatlarini, marosimlari, qadriyatlarini va ijtimoiy normalarini lingvomadaniy nuqtai nazardan izohlashdan iborat.

Tadqiqot uchun materiallar to'plash jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirildi. Birinchi navbatda, o'zbek tilining izohli lug'atlari, dialektologik lug'atlar, xususan, Surxondaryo viloyati lahjalariga oid mavjud lug'at manbalari, shuningdek, etnografik adabiyotlar va folklor materiallari asosiy manba sifatida xizmat qildi. Z. Shoyimqulovning Surxondaryo qishloq xo'jaligi etnografizmlarining leksik-semantik tahliliga bag'ishlangan ishlari [1], [4] ushbu tadqiqot uchun muhim poydevor bo'ldi. Biroq, mazkur ish Shoyimqulovning tadqiqotlari asosan qishloq xo'jaligi va chorvachilikka oid terminlarga e'tibor qaratganligini inobatga olgan holda, etnografik leksikaning boshqa tematik guruhlarini, jumladan, oilaviy marosimlar, hunarmandchilik, kiyim-kechak, uy-ro'zg'or buyumlari, ijtimoiy munosabatlar va boshqa madaniy-maishiy sohalarga oid birliklarni ham qamrab olishga intildi.

Tavsifiy metod: Etnografik leksik birliklarning ma'no qirralari, qo'llanilish doirasi va kontekstual xususiyatlari batafsil tavsiflandi.

Qiyosiy-tarixiy metod: Leksik birliklarning etimologik ildizlari, ularning tarixiy rivojlanishi va boshqa turkiy tillar yoki lahjalar bilan aloqalari o'rganildi. Bu metod so'zlarning dastlabki ma'nolarini va ularning madaniy evolyutsiyasini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Leksik-semantik tahlil: Har bir etnografik birlikning denotativ va konnotativ ma'nolari, ularning polisemiyasi va omonimiyasi, shuningdek, sinonimik va antonimik munosabatlari chuqur tahlil qilindi. Bu tahlil so'zlarning madaniy yukini va ularning nutqdagi funksiyasini aniqlashga yordam berdi.

Lingvomadaniy tahlil: Etnografik leksik birliklar orqali Surxondaryo xalqining madaniy qadriyatlarini, e'tiqodlarini, marosimlari, turmush tarzi va dunyoqarashi qanday aks etishi o'rganildi. Bu tahlil so'zlarning ramziy ma'nolari, metaforik qo'llanilishlari va madaniy konnotatsiyalarini ochib berishga qaratildi. Masalan, ma'lum bir buyum nomi uning funksiyasidan tashqari, ijtimoiy maqom, marosimiy ahamiyat yoki estetik qadriyatlarini ham ifodalashi tahlil qilindi.

Dialektologik tahlil: Surxondaryo lahjalariga xos fonetik, morfologik va leksik o'ziga xosliklar etnografik leksikaning shakllanishi va qo'llanilishiga qanday ta'sir ko'rsatishi o'rganildi. Mintaqaviy farqlar, variantlar va ularning geografik tarqalishi lingvomadaniy nuqtai nazardan baholandi. Bu, ayniqsa, Shoyimqulovning ishlari [1], [4] e'tibor qaratmagan jihat bo'lib, mazkur tadqiqotning yangi yo'nalishini tashkil etadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot Surxondaryo etnografik leksikasining lingvomadaniy xususiyatlarini keng qamrovli tahlil qilib, uning milliy madaniyat va mentalitetni aks ettirishdagi muhim o'rnini ko'rsatdi. Maqolada leksik birliklarning tematik guruhlari, etimologik ildizlari, shuningdek, ularda mujassamlashgan xalq dunyoqarashi, urf-odatlar va qadriyatlar chuqur yoritildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Xolmatov Q. M. Surxondaryo viloyati dialektlarida o'simlik nomlarining lingvomadaniy xususiyatlari. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Termiz, 2022. – http://diss.oak.uz/files/2022/2/22_2_10_1_22_10_1.pdf
- [2] Qo'chqorto'rayeva M. R. O'zbek tilining etnografik leksikasi: lingvokulturologik tahlil. Monografiya. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
- [3] Nurmonov A. O'zbek dialektologiyasi: nazariy masalalar. Darslik. Toshkent: Fan, 2020.
- [4] Mahmudov N. M. Til va madaniyat: lingvomadaniyatshunoslikka kirish. Darslik. Toshkent: Fan, 2022.
- [5] Xudoyberdiyeva D. A. O'zbek tilining etnografik leksikasida kiyim-kechak nomlari. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2023. – http://diss.oak.uz/files/2023/1/23_1_10_1_23_1_1.pdf
- [6] Mirzayev S. M. O'zbek tilining janubiy shevalari leksikasi. Monografiya. Toshkent: Fan, 2020.
- [7] Qurbonova Z. A. O'zbek tilining etnografik leksikasida uy-ro'zg'or buyumlari nomlari. "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali, 2021, № 3, B. 78-83.